

для студентів. Обов'язковим при цьому є включення у завдання вирішення практичної задачі на предмет визначення витрат ресурсів або ефективності їх використання. Ці підсумкові модулі проводяться і перевіряються ведучим викладачем, що дає можливість йому безпосередньо зустрітися із студентами на практичних заняттях і мати певну уяву про рівень знань кожного студента зокрема.

Кінцевий підсумковий модуль є у студента кульмінаційним моментом у процесі акумуляції підсумку всієї його навчальної роботи за певний період. Готуючись до цього модуля, студент змушений мобілізувати всі свої сили і вміння, щоб за короткий проміжок часу «згадати» і «поновити» суть як самостійно прочитаного у підручниках, довідниках, монографіях, періодичних виданнях, так і заслуханого лекційного матеріалу. Інколи, якщо не було достатньої семестрової праці студента у вивченні й досконалому засвоєнні матеріалу, на підсумковому модулі проявляється хвилювання, яке призводять до того, що деякі студенти можуть губитися до такої міри, що навіть забути те, що добре знали. Підсумковий модуль, написаний на «відмінно», засвідчує успішне засвоєння студентами матеріалу і високий рівень досягнутих знань.

Разом з тим, у світлі вимог кредитно-модульної системи, при вивченні дисципліни «Економіка підприємств», на наш погляд, слід відмовитися від проведення практичних і семінарських занять у групах чисельністю 25—30 студентів, а ділити їх на підгрупи. Це дасть можливість більш тісного і прямого спілкування викладача з кожним студентом у формі дискусії, ділової гри тощо, що значно сприятиме розвитку інтелектуального і професійного рівня.

Проблемним, на наш погляд, є значне обмеження вивчення дисципліни «Економіка підприємств» на інженерних спеціальностях. Як показує досвід вивчення даної дисципліни студентами, що здобувають паралельну освіту, у них є недостатній рівень знань із термінології, визначення категорій, знання механізму дії економічних законів. У них відсутні навички із проведення аналізу економічних явищ і процесів, здійснення економічного обґрунтування та оцінки інженерних і господарських рішень.

В. Й. ШИЯН, канд. екон. наук, проф.
(Харківський державний аграрний університет)

ПРИНЦИПИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА І СТРУКТУРИ НАУКИ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА»

Уже назва доповіді вказує на те, що автор виходить з положення, згідно з яким зміст навчальної дисципліни визначається в першу чергу змістом відповідної науки. Таким чином, для того, щоб обґрунтовано дати відповідь на питання, як найдоцільніше побудувати навчальний курс і з'ясувати, яка методика його викладання буде найприйнятнішою, необхідно уявити, що являє собою економіка сільського господарства як наука.

Разом з тим вважаємо за необхідне зазначити таке. Нами цілком поділяється думка відомого російського економіста В. В. Радаєва, який стверджує: «Існування будь-якої науки як такої починається тоді, коли визначені об'єкт і предмет» [1]. Повною мірою дане положення він відносить і до економічної науки. У зв'язку з цим не можна не підкреслити наступне: однакості в поглядах на об'єкт і предмет економічної науки в цілому поки що не досягнуто. Причому західні економісти взагалі схильні трактувати предмет економічної науки широко. Тому не дивно, що у найавторитетніших виданнях, що репрезентують їх погляди з цього приводу, можна зустрітися з такою дефініцією: економічна наука — це все, що входить у визначення, яке пропонується академічним і професійним товариством [2].

До речі, ситуація з невизначеністю предмета певних суспільних наук є скоріше правилом, ніж виключенням. Стосовно історії це дуже переконливо було показано видатним французьким істориком Марком Блоком, який зокрема, зазначає, що у відповідності з первинною етимологією саме древньогрецьке слово «історія», що дало назву науці, взагалі означало «дослідження» «розпитування», «розповідь» [3].

Щодо предмета економічної науки, то довгий час одним з найдискусійніших питань було питання про обґрунтованість віднесення до нього вивчення закономірностей розвитку продуктивних сил. При пошуку відповідей на це питання широко використовувався прийом, влучно названий «битвою цитат», який звісно не може визначити переможців. Із відомих вчених недалекого минулого найпослідовнішим прибічником віднесення вивчення закономірностей розвитку продуктивних сил до складу економічної теорії був академік О. І. Анчишкин. Він же стверджував, що кожна з галузевих економік повинна займатися своїм елементом продуктивних сил [4].

Не можна не відзначити, що в традиціях економіки сільського господарства і як науки, а також навчальної дисципліни, було відведення провідного місця розгляду закономірностей функціонування і розвитку продуктивних сил. Дуже переконливо це показав В. К. Гаркавко, аналізуючи еволюцією уявлень про науку «Сільськогосподарська економія» [5]. Правда, ні якою мірою не можна погодитися з тим, що «Сільськогосподарську економію» слід розглядати як теоретичне агрономічне суспільствознавство з ясно вираженою практичною спрямованістю.

Історично дійсно курси будувалися так. Зокрема підручник професора Харківського сільськогосподарського інституту О. І. Скворцова (деякий час він був і ректором інституту) мав назву, яка відповідала змісту — «Основи економіки землеробства» [6]. Але ж сільське господарство складається з двох комплексних галузей — рослинництва і тваринництва. Тому і сільськогосподарська економія повинна в однаковій мірі розглядати їх, як, до речі, і проблемі органічного поєднання цих галузей.

Нами поділяється позиція А. Гриценка щодо того, що у кожній економічній науці є теоретичний аспект, який полягає у з'ясуванні загальної економічної суті тих чи інших економічних явищ, що досліджуються цією наукою [7]. Більше того, вважаємо: будь-яка наука починається там і тоді, коли в межах предмета дослідження вона стає спроможною виявляти притаманні цьому предмету закономірності.

Разом з тим необхідно послідовно керуватися тим, що у світовій економічній науці загальне визначення отримало положення, згідно з яким у межах будь-якої науки виділяються прикладні розділи. Їх завдання вбачається у співставленні гіпотез, що тестуються, з ситуаціями і даними реального світу, а також обґрунтуванні оптимальних рішень при вирішенні економічних проблем. А оскільки економіка сільського господарства, у якій би іпостасі вона не розглядалася, перш за все все-таки має прикладне спрямування, то завдання пошуку тих варіантів господарювання, що забезпечують отримання максимального економічного ефекту, набуває в ній особливого значення.

Але ж добре відомо — на постіндустріальній стадії розвитку суспільства, на яку орієнтується у своєму поступальному розвитку Україна, пріоритет надається теорії. Тому і відносно сільського господарства безумовно є всі підстави погодитися з категоричним твердженням: знання економічної теорії були, є і залишатимуться основою ефективної практики [8].

Правда, при цьому слід виходити з того, що економіка сільського господарства не тільки з'ясовує особливості дії загально-економічних законів у галузі, а й формулює власні.

Наголошуючи на тому, що провідне завдання економіки сільського господарства полягає у виявленні суті і механізму дії законів, відповідно з якими функціонує галузь, необхідно дати відповідь на питання щодо переліку цих законів. У першу чергу, на нашу думку, мову необхідно вести про дію закону економії часу з врахуванням наявності різних форм його прояву: підвищення продуктивності праці, економічної ефективності; еколого-економічної і соціально-економічної ефективності.

На сучасному етапі розвитку галузі, у міру наближення економіки України до постіндустріальної стадії розвитку, все більшого значення набуває закон, відповідно з яким у складі аграрного потенціалу відбувається зростання ролі людського капіталу. Подальша інтенсифікація сільського господарства робить об'єктивною необхідність підвищеної уваги до закону перемінних відносин, у тому числі до такої форми його прояви, як закон спадної віддачі.

Дуже своєрідно в сільському господарстві, особливо на сучасному етапі розвитку, діють закони концентрації і спеціалізації виробництва, а також сталого розвитку і циклічності, формування цін на ринку сільськогосподарської продукції під впливом співвідношення попиту і пропозиції.

На особливу увагу в курсі економіки сільського господарства заслуговує розгляд законів ренти. Бо саме вони в класичній економічній науці виступають як провідні її складові. У зв'язку з цим не можна не відзначити, що О. І. Скворцов у підручнику питанням рентоутворення присвятив 53 сторінки. У теперішній час ситуація зовсім інша, що слід розглядати як суттєвий недолік.

Як відомо, у підручниках з економіки сільського господарства чільне місце займають питання, пов'язані з вивченням основних тенденцій у виробництві окремих видів продукції та обґрунтуванням шляхів підвищення його ефективності. Є всі підстави дану традицію зберегти, що власне і передбачається авторами типової програми з економіки сільського господарства, підготовленої авторським колективом під керівництвом професора П. П. Руснака. Згідно з нею також передбачається, що внаслідок вивчення дисципліни студент повинен знати основні закономірності розвитку економіки сільського господарства, що безумовно слід розглядати як правильний орієнтир у спрямуванні навчання.

Насамкінець щодо проблеми, яка виникає як в науці, а очевидно ще більшою мірою при розмежуванні предметів навчальних дисциплін. Зокрема на особливу увагу заслуговує питання про розмежування змісту двох дисциплін: «Економіки аграрних підприємств» і «Економіки сільського господарства». І хоча при пошуку відповідей на нього не можна не рахуватися з тим, що один з провідних методологічних принципів організації сучасної науки полягає в неможливості визначення отриманого знання в термінах класичних дисциплін, бо воно стає все комплекснішим і міждисциплінарним (9). У свою чергу, це накладає відбиток на формування змісту навчальних дисциплін. Проте потрібно уникати очевидного дублювання в межах навчального плану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радаев В. В. Условия развития экономической теории // Экономическая теория. — 2004. — № 1. — С. 24—42.
2. Панорама экономической мысли конца XX столетия. — СПб: Экономическая школа, 2002. — 1054 с.
3. Блок М. Апология истории. — М.: Наука, 1986. — 256 с.
4. Анчишкин А. И. Наука — техника — экономика. М.: Экономика, 1989. — 283 с.
5. Гаркавко В. К. Еволюція уявлень про науку «Сільськогосподарська економія» // Економіка АПК. — 2004. — № 7. — С. 25—30.
6. Скворцов А. И. Основы экономики земледелия. — СПб, 1914. — 625 с.
7. Грищенко А. Логіка курсу економічної теорії // Економіка України. — № 4. — С. 65—71.
8. Гудзинський О. Д., Кирейцев Г. Г., Савчук В. К. Экономическая теория и реализация ее положений в механизме развития АПК // Экономическая теория. — 2005. — № 2. — С. 80—95.
9. Згуровський М. Путь к информационному обществу — от Жене-вы до Туниса // Зеркало недели. — 2005. — № 34. — С. 1,16.

М. Г. ШУЛЬСЬКИЙ, канд. екон. наук, доц.
(Львівська національна академія ветеринарної
медицини імені С. З. Гжицького)

ПЕРЕДУМОВИ НАБЛИЖЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРО ФЕРМЕРСТВО ДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ